

## ÇEVRE

Nurcan KOLAÇ<sup>1</sup>

“

### Konu Başlıkları

1. Giriş
2. Çevre Kavramına Tarihsel Bakış
3. Farklı Disiplinlerde Çevre Kavramı
4. Çevre ve Kültür İlişkisi
5. Çevre Paradigması
6. Çevre Kavramının Gelişim Dönemlerine Göre Özellikleri
7. Çevre ve Etik
8. Hemşire Kuramcılar ve Çevre
9. Çevre İle İlgili Hemşirelik Tanıları
10. Çevreyi Değerlendirmede Kullanılan Bazı Ölçekler
11. Çevre İle İlgili Bazı Yasalar
12. Çevre İle İlgili Örnek Bazı Atasözleri, Deyimler, Filimler ve Kitaplar
13. Örnek Vaka
14. Sonuç ve Öneriler
15. Değerlendirme Soruları
16. Kaynaklar

”

“

### Öğrenim Hedefleri

- ✓ Çevre kavramını ve çevre kavramının sağlık ile ilişkisini açıklayabilir.
- ✓ Çevre kavramının teorik dayanaklarını bilebilir.
- ✓ Florence Nightingale'nin çevre teorisinin bileşenlerini ve hemşirelerin çevre teorilerini ve görüşlerini bilebilir.
- ✓ Çevre kavramının etikle ilişkisini açıklayabilir.
- ✓ Çevresel düşünce çerçevesinde tarihsel dönemlerine göre, çevresel düşünmeye özgü olarak gelişen yenilikleri tartışabilir.

”

### Temel Kavramlar

Çevre, İnsan, Sağlık, Teori, Hemşirelik, Etik Çevre Sağlığı, Hemşirelik uygulamaları, Halk Sağlığı, Metaparadigma, Hastalık, Temizlik, Ekoloji, Bütüncül yaklaşım, Çevresel tehlikeler, Koruma düzeyleri, Disiplinler arası iş birliği, Küresel iklim değişikliği,

### GİRİŞ

Çevre, yeni olmayıp ancak sürekli güncellenen ve zaman geçtikçe daha çok önem kazanan bir kavramdır. Çevre kavramı, fen bilimlerinin yanı sıra, sağlık ve sosyal bilimlerin üzerinde durduğu, sınırları belli olmasına rağmen tek bir şekilde tanımlanması güç olan bir kavramdır. Dünya Sağlık Ö-

ğütü'ne (DSÖ) göre **çevre**; bireyin dışındaki tüm fiziksel, kimyasal biyolojik faktörlerin ve bunlarla ilgili davranışların değerlendirilmesi, kontrolünü kapsar.<sup>1</sup>

**Çevre sözcüğü** “*environs*” yani bir yeri çevreleyen veya çevresindeki alan olarak tanımlanır. Çevre ile ilgili birçok tanım yapılmaktadır. Çevre,

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, nkolac@marmara.edu.tr



## KAYNAKLAR

1. Dünya Sağlık Örgütü; <http://www.who.int/phe/en> (Erişim tarihi: 16.08 2021).
2. Güler Ç Akın L. Halk sağlığı temel bilgiler Hacettepe Üniversitesi Yayınları 2015 ISBN.978-9754913446.
3. American Nurses Association (ANA). Nursing: Scope and Standards of Practice 2 nd Edition. American Nurses Association, 2010. Silver Spring, Maryland
4. Özsoy S, & Ateş E. Çevre sağlığı hemşireliği, içinde Erkin, Ö, Kalkın, A, Göl İ. (Eds.). Halk Sağlığı Hemşireliği. Çukurova Nobel Kitabevi.1037-1052.
5. Bahar Z, Aydoğdu NG. Çevre, sağlık, araştırma ve hemşirelik. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 2015; 8(2).
6. Güler DÖ. Çevre sağlığı ve etik Çevre Dizisi No: 59 Yazıt Yayın Dağıtım. Ankara. 2011.
7. Özdemir H, Aydemir D. Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Eko feminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci ve Türleri, Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi. 2019;2(2):261-278, 30.11.2019<https://doi.org/10.33708/ktc.608639>
8. Birdişi F Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi Akademik İncelemeler Dergisi, 2014 ;(1): 25-46
9. Gezgin E. Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine bir Değerlendirme,2017;7(2) :395-412 e-ISSN: 2046-4444
10. Çini P. Atroposentrik küresel çevre politikaları ve çevre koruma yaklaşımlarının ekosentrik görüş çerçevesinde değerlendirilmesi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.2019
11. Özden K, Özmat M. Salgın ve Kent: 1347 Veba salgınının Avrupa'da sosyal, politik ve ekonomik sonuçları. İdealkent. 2014:60-87.
12. Eyer, J. Victorian social medicine: The ideas and methods of William Farr. Baltimore: Johns Hopkins University Pre 1979;161-169
13. Özerkmen N. İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 2002; 42,1-2: 167-185.
14. Eryılmaz Ç. Sosyal bilim paradigmaları çerçevesinde çevre sosyolojisinin kuramları ve kavramları. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2017; 27 (1): 159-174.
15. Catton, William R Dunlap, E.Riley "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology" American Behavioral Scientist. 1980; 24(1).
16. İkinci E. İslam dini'nin çevreye ve çevre sorunlarına bakış açısı. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.2018;XI-1: 129-140.
17. Keleş R, Hamamcı C. Çevre bilimi, Ankara İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına 1997
18. Yalçın C. Çevre sorunları bağlamında Kızılderili çevre anlayışı, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi. 2010; 34, 1(9) :16-9.
19. Arı, Y. Çevresel determinizmden politik ekolojiye: son 100 yılda dünya'da ve Türkiye'de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar, Doğu Coğrafya Dergisi, 201 ;37,1-34.
20. <https://en.wikipedia.org/wiki/Tupilaq> Erişim Tarihi 13.06.1022
21. Kleffel D, Environmental Paradigms: Moving Toward an Ecocentric Perspective Advances in Nursing Science: 1996; 18(4): 181-10
22. Okuroğlu KG. Hemşirelik eğitiminin öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarına etkisi. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi 2012;14(3):27-38.
23. Özsoy S.A, Şimşek H. Hemşirelik uygulamalarına yön veren uluslararası hemşirelik yaklaşımları, Anadolu Hemşirelik ve sağlık Bilimleri Dergisi, 2018;21(1) ,51-59.
24. Leffers J, Martins D, McGrath M, Godfrey Brown, D, Mercer, J, Sullivan, M, & Viau, P. Development of a theoretical construct for risk and vulnerability from six empirical studies. Research and Theory for Nursing Practice, 2004;18(1), 15-34
25. Cutler D, Lleras-Muney A. Education and Health: Evaluating Theories and Evidence. Ann Arbor, MI: National Poverty Center; 2006.
26. Tvet T, Oestigoard T. History of the Ideas of Water: Deconstructing Nature and Constructing Society In book: A History of Water 2010 DOI:10.5040/9780755620517.ch-001
27. CDC. (2019). CDC's Building Resilience Against Climate Effects (BRACE) Framework. <https://www.cdc.gov/climateandhealth/BRACE.htm>. Erişim tarihi: 16.10.2022
28. Canadian Nurses Association. Albo, C., Anderson, H. (Eds). The Role of nurses in addressing climate change. <https://cna-aic.ca/~media/cna/page-content/pdf-> Erişim Tarihi: 20.06.2022
29. Butterfield P, Leffers Vasquez D.M. Nursing's pivotal role in global climate action BMJ 2021; 373 doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.n1049>
30. Dauphine, DC Ferreccio, C, Guntur, S, Yuan, Y, Hammond, K. S., Balmes, J et al . Lung function in adults following in utero and childhood exposure to arsenic in drinking water: preliminary findings. International Archives of Occupational and Environmental, 2011; 84:591 -600
31. Özmert NE. Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-II: çevre Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2005; 48: 337-354
32. Riha J, Karabarinde, A, Ssenyomo, G, Allender, S, Asiki, G, Kamali, A, et al. Urbanicity and life -style risk factors for cardiometabolic diseases in rural uganda: a cross - sectional study. 2014;PLOS Medicine, 11(7):1 -17
33. Annear M, Keeling S, Wilkinson, T, Cushman, G, Gidlow, B, & Hopkins, H. Environmental influences on healthy and active ageing: A systematic review. Ageing & Society, 2014; 34(4):590-622
34. Hassoy H, Ata Teneler A. Yaşlılık ve çevre. Uçku ŞR, Şimşek Keskin H, editörler. Yaşlı Sağlığı ve Sorunları. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2021;17-21



35. Rosa WE, Kurth AE, Sullivan-Marx E, et al. Nursing and midwifery advocacy to lead the United Nations sustainable development agenda. *Nurs Outlook*, 2019;67:628-41. doi:10.1016/j.outlook.2019.06.013 pmid:31420180
36. Njagi NA, Oloo MA, Kithinji J, Kithinji MA. Knowledge, Attitude and Practice of Health-Care Waste Management and Associated Health Risks in the Two Teaching and Referral Hospitals in Kenya *Journal of Community Health* 2012 *Health* 37,1172–1177
37. Nogaibayev İ. Relations between nature and society in a philosophical context *Academica An International Multidisciplinary Research Journal* . 2021;1(1):2249-7137 DOI:10.5958/2249-7137.2021.00020.3
38. Kallio M, Kumm M. Comment on ‘Changes of inundation area and water turbidity of Tonle Sap Lake: responses to climate changes or upstream dam construction?’ *Environ. Res. Lett.* 16 (2021) 058001
39. Cook C, Demorest SL, Schenk E. Nurses and climate action. *Am J Nurs* 2019;119:54-60. doi:10.1097/01.NAJ.0000554551.46769.49 pmid:30896494
40. Güler DÖ. Çevre sağlığı ve etik Çevre Dizisi No: 59 Yazıt Yayın Dağıtım. Ankara. 2011
41. Reverby S. “From Lillian Wald to Hillary Rodham Clinton: What Will Happen to Public Health Nursing?” *American Journal of Public Health*.1993; 83:1662–63.
42. Kleffel D, *Environmental Paradigms: Moving Toward an Ecocentric Perspective Advances in Nursing Science*: 1996; 18(4): 181-10
43. Kleffel. D. *The Evolution of the Environmental Metaparadigm of Nursing*, (Content: Andrist Linda C, Nicholas Patrice K, Wolf Karen A, A History of Nursing Ideas), Jones And Bartlett Publishers Canada, 2006;97-108
44. Birol L *Hemşirelik Süreci. Bozyaka Matbaacılık*, 5. Baskı, İzmir. 2002:10-14.
45. Hegge M. *Nightingale’s environmental theory. Nursing science quarterly*. 2013;26(3): 211-219.
46. Palmer Baarton R. The Narrator in “The Owl and the Nightingale.” *A Reader in the Text* 1988; 305-321 <https://www.jstor.org/stable/25094062>
47. Eyles, J. *Victorian social medicine: The ideas and methods of William Farr*. Baltimore: Johns Hopkins University Pre 1979;161-169 Gropper E.I. *Florence Nightingale: nursing’s first environmental theorist*, *Nursing Forum*, 1990 25(3)3:0-33
48. Kalisch B, J ve Kalisch PA *Heroine out of focus: media images of Florence Nightingale Part I: Popular biographies and stage productions. Nursing and Health Care*. 1983;4(4),181-87.
49. Buhler- Wilkerson K. *Public Health Nursing: In Sickness or in Health*. *American Journal of Public Health* 1985; 75(10),1155-1161.
50. Buhler -Wilkerson K *False Dawn: The rise and decline of public health nursing in America 1900-1930* In E.G Lageman (Ed) . *Nursing History New Perspective new possibilities* New York Teachers College Press.1983;89-106.
51. Shortridge L & Valanis, B. The epidemiological model applied in community health nursing. In M. Stanhope, & J. Lancaster (Eds.), *Community health nursing promoting the health of aggregates, families and individuals* St. Louis: Mosby (3rd ed.) 1992; 151–170
52. [Retrieved from http://www.nursingworld.org/MainMenuCategories/WorkplaceSafety/HealthyNurse/ANAsPrinciplesofEnvironmentalHealthforNursingPractice.pdf](http://www.nursingworld.org/MainMenuCategories/WorkplaceSafety/HealthyNurse/ANAsPrinciplesofEnvironmentalHealthforNursingPractice.pdf)
53. Polivka BJ, Chaudry RV. A scoping review of environmental health nursing research *Public Health Nurs*, 2018; 35(1) ,10-17. doi: 10.1111/phn.12373
54. Özbuçakçı Ş, Çapık C. *Assesment Of Noise Level And Hearing Conservation In A School Community Education and Science*.2012, (37), 165
55. Kılıç Ç. & Kan, A. Çevre sorunlarına yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2020; 20(4), 1676-1690. <https://dx.doi.org/10.17240/aibu-efd.2020.20.58249-540945>
56. (ICN) International Council of Nurses. (2018). Position statement on nurses, climate change and health. <https://www.icn.ch/sites/default/files/inline-files/ICN%20PS%20Nurses%252c%20climate%20change%20and%20health%20FINAL%20.pdf> Erişim Tarihi 30.06. 2022.
57. Tanrıverdi G. Çevre odaklı kültürel yeterlilik modeli . *Journal Of Human Science* 2017, 14(4).
58. Ersin F, Bahar Z. Odak grup görüşmeleri ve kültürel bakım farklılık-evrensellik teorisi ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Eğitim Dergisi* 2013;6
59. Arı, Y. Çevresel determinizmden politik ekolojiye: son 100 yılda dünya’da ve Türkiye’de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 2017; 37,1-34.
60. Green MP, Polk VL Slade S.D. Environmental nursing diagnoses: a proposal for further development of taxonomy u. *International Journal of Nursing Knowledge* 2003 :14(1);19-29 [https://doi.org/10.1111/j.1744-618X.2003.001\\_5.x](https://doi.org/10.1111/j.1744-618X.2003.001_5.x).
61. Kulakçı H, Emiroğlu O.N. Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Bakımında Omaha’nın Yaşlı Bakımında Kullanımı *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2011,4(1),25-33 <http://www.deuhyoedergi.org>
62. Kılıç Ç. & Kan, A. Çevre sorunlarına yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2020; 20(4), 1676-1690. <https://dx.doi.org/10.17240/aibu-efd.2020.20.58249-540945>
63. Shannon M. Cruz Brian Manata *Measurement of Environmental Concern: A Review and Analysis*. *Front Psychol*. 2020; 11: 363.
64. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. 2021. Kyoto protokolü. <https://iklim.csb.gov.tr/kyoto-protokolu-i-4363>. Erişim tarihi: 22.10.2022
65. Sağlık Bakanlığı; <https://www.saglik.gov.tr/TR,10358/kanunlar.html> (Erişim tarihi: 12.08.2021)



66. [http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/environment\\_energy/national\\_environmental\\_actionplan](http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/environment_energy/national_environmental_actionplan)
67. Göktaş S, Işıklı B. Çevre Sağlığı Sözleşmeleri ve Türkiye Türk Dünyası uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi,2016, 1(1),38-45
68. Türk B, Erçiş A. Türkiye 'de çevre politikası ve çevre sözleşmeleri.2017;54: 351-362
69. Ekici E. İklim değişikliklerinin etkilerinin azaltılmasında halk sağlığı hemşireliği. Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 2022;4( 1), 77-88.
70. Korkmaz KE & Ardahan M Sağlığı Koruma ve Geliştirme I içinde Sağlığı korunması ve Geliştirilmesinde Hemşirelik modelleri Temel Bayık A. (Eds.).Sağlığı Koruma ve Geliştirme I Ema Tıp Kitabevi.383-395.